

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Импликация №	Дата
Визира № 362	Дата 06.07.2020г
София 1113, б-ля, Шийчански проход № 52, бл. 17 тел.: 02/ 97 97 1 99 ; факс: 02/ 870 21 91	

РЕЦЕНЗИЯ

за

Научната степен “ДОКТОР НА НАУКИТЕ”

Научна област 2. Хуманитарни науки

Професионално направление 2.2. История и археология

Научна специалност: Нова и най-нова обща история. Шифър 05.03.04.

Българска академия на науките

Институт за исторически изследвания

Секция “История на света и международните отношения

в ново и най-ново време”

Заповед на директора на ИИИ БАН № 26 от 14 май 2020 г.

на доцент д-р **ТЕОДОРИЧКА ИЛИЕВА ГОТОВСКА-ХЕНЦЕ**

Тема на дисертацията:

БЪЛГАРИТЕ В ЧЕШКО-РУСКИЯ КНИЖОВЕН ОБМЕН

(30–60-те години на XIX век)

от проф. д-р Дарина Григорова

Данни за дисертацията

Дисертацията се състои от увод, четири глави, заключение, богата библиография (на български, чешки, словашки, руски, немски език), с общ обем 411 с. Предоставени са 13 публикации по темата (12 на български, 1 на чешки език). Архивната база на дисертацията включва: Литературният архив

в Прага, старопечатната сбирка на Народния музей и на Славянската библиотека в Прага, БИА-НБКМ.

БЪЛГАРИТЕ В ЧЕШКО-РУСКИЯ КНИЖОВЕН ОБМЕН (30–60-те години на XIX век) е интердисциплинарна тема, славистична, но подходът на автора е исторически и междуславянски сравнителен с българистичен център, което е един от приносите на дисертацията.

Основната вътрешна линия в цялото изследване на Т. Готовска-Хенце е разбирането на славянското писмо като “един от основните идентификационни кодове в характеристиката на българите”. Оттук и авторският анализ изследва “повратната точка” в славистиката, загърбила първоначалната теза за “татаро-тюркския произход” на българите [с. 5]. Втората вътрешна линия е зримото присъствие на Павел Йозеф Шафарик, който още “като начинаещ славист има гениалната догадка, че произходът на кириловото писмо трябва да се търси сред българските славяни в околностите на Солун” [с. 97].

Глава първа: Постижения на международната славистика (до 30-те години на XIX век) анализира славистичните теории за характеристиките на първия славянски книжовен език, чийто носител е последният славянски народ, преоткрит от славистите – българският. Фонът на изследването е чешко-руският книжовен обмен и особеният чешки поглед към русите, “пренебрегваните през вековете „неисторически“ славяни” [с. 66], обобщено от Вацлав Ханка: „Заобичах русите заради тяхната доброта и за това, че можех лесно да ги разбирам [...] но в същото време не само в мен се зараждаше някакво си чувство на завист към вас, русите, което после в

Прага още повече нарасна [...] Ето русите – си мислехме в себе си ние, юношите, слушайки за успехите във войната с Наполеон – са сами себе си, предизвикват уважение и страх, а нас, чехите, все едно ни няма на света. У русите всичко е свое, а у нас това е било, но отдавна го няма. Защо го няма това, което е било, и защо не е така, както е било!“ [с. 45]. Шафарик го изразява по-кратко: “Бяхме духовни роби на немците” [с. 91].

Глава първа показва майсторския анализ на Т. Готовска-Хенце на “малките детайли” от живота на Шафарик, на неговата лична автобиография, в която не немският романтизъм на Хердер, а чешкият романтизъм на Юнгман запалва славистичната искра в словашкия бъдещ българист. Още един “малък детайл”, но характерен и за славистичните контакти на Шафарик, е проруската ориентация на Юнгман [с. 62].

Голям детайл в цялото изследване е “кирилският език” като основен фактор за славянското възраждане, за завръщането на славяните в историята. Т. Готовска-Хенце изследва “пренебрежително мълчание” в преобладаващата немска историография с “елитарен подход към миналото”, дележа народите на “исторически” и “неисторически” – “западните славяни, третиран и като културно и политически непълноценни” [с. 67–68]. Оттук и приносът на Шафарик като “първия славянски учен, представил славяните като самостоятелен фактор в историята” [с. 86].

Дисертацията на Т. Готовска-Хенце изследва “кирилските” измерения на славянската взаимност, когато в търсене на произхода на най-стария славянски книжовен език Шафарик стига до старобългарския език, като влиза в спор, прераснал във вражда, с Бартоломей Копитар, привиждащ “кирилската” люлка в словенския език. Основната теза на Виенската школа представя словенския език като база на църковнославянския.

Глава втора: Чешко-руските славистични контакти и българите (доакадемичният период на славистиката) изследва “основната връзка между езика и народността чрез трудовете на чешките и руските учени” [с. 108]. Т. Готовска-Хенце обосновава избора си върху термина „славянска общност” от историческа гледна точка, вместо понятието “общо славянско движение” на литератора Борис Йоцов [с. 111]. Главата е центрирана около връзката между академичната славистика и “славянската взаимност” като идеология. По точното и романтично наблюдение на Т. Готовска-Хенце “идеализацията на миналото е подчинена на вярата в бъдещето” [с. 134]. “Славянските древности” на Шафарик са анализирани като “политически манифест” [с. 139].

Друг фокус на тази глава е специалната роля на “неспециалиста” Юрий Венелин в преоткриването на българите като носител на езика на светите братя Кирил и Методий. Анализирана е ключовата роля на Русия в поощряването на славистиката чрез Императорската академия на науките и на Виктор Григорович, пропътувал голяма част от българските земи в Османската империя. Българистичният резултат от чешко-руските славистични контакти е: “само за няколко години – между 1837 и 1841 г. – българите от обект за изследване на славистиката се превръщат във възрожденски субект” [с. 195].

Глава трета: Образованието на българите в контекста на чешко-руския обмен анализира ролята на книжовната норма за формирането на национално съзнание, “връзката нация–кодификация на език” [с. 197]. Проследява се нишката на тезата за “моралния дълг на русите” към българите при Шафарик: „Русите, днес силни и щастливи, дължат този акт на

любов и благодарност на своите някога силни, а сега западнали учители“ [с. 218], защитавана също от Михаил Погодин, Юрий Венелин, Васил Априлов. Т. Готовска-Хенце с основание набляга на “социалния акцент в преподаването на славянските езици и литератури” при Шафарик [с. 275].

Глава четвърта: Славянската взаимност като политическа идеология анализира постепенната политизация на чешките слависти, от една страна, и същото така постепенния завой на руската политика от западните славяни към южните при Николай I. В центъра на тази глава е Славянският конгрес в Прага, 1848 г. Анализирани са основните идеи за “славянска взаимност” – австрославизмът на Франтишек Палацки, доктрината за чешката нация в рамките на Дунавската монархия; панславизмът на Михаил Бакунин с анархистичен разрушителен антимонархически проект; панславизмът на Михаил Погодин с център руското самодържавие. Измаил Срезневски е един от основните герои на тази глава като славянски национален лидер от Харковския университет. Неизменен и логичен фокус на изследването е Шафарик като “говорител” на цялото славянство” [с. 294], възприеман от Виена като „челен пропагандатор на панславизма“ и “панславистка ориенталщина” [с. 305]. Историческият фон проследява развитието на руско-чешката академична славистика и книжовен обмен през 60-те години.

Терминологична забележка:

“към православните се причисляват униатите и членовете на Апостолическата арменска църква” [с. 76]. Униатите са католици с православен обряд, но принадлежат към Ватикана, както и Арменската църква не е православна, защото е монофизитска.

Редакторска бележка:

“Руско географско общество” [с. 156], “Обществото за история и руска древност” [с. 310]. Може би “дружество” вместо “общество” би било по-точно и в двата случая.

Препоръки:

- 1) Към четвърта глава би могло да се добави кратък абзац като “малък детайл” за завръщането на руския интерес към западните славяни при Александър II след обявяването на Австро-Унгария, 1867. Провалът на идеята за славянска автономия в рамките на реформираната империя пробужда руската западнославянска политика. Разбира се, не на официално равнище, традиционно дистанцирано, но на общоруската етнографска изложба в Москва, май-юни 1867 г., са поканени представители на всички славяни, има и един българин. Празникът на св. св. Кирил и Методий 11/24 май е в центъра на събитието, а славянските гости са развеждани из Петербург и Москва 26 дни¹.

- 2) Би било добре към анализа на Александър Пипин да се включи и разгледа и неговата ключова статия за чехите и за представата му за “славянска солидарност”: “К вопросу о славянской идее. Братъя-чехи”, “Вестник Европы”, 1877, 11, 429–443. [в открит достъп в Президентската библиотека им. Б.Н. Ельцина <https://www.prlib.ru/item/323368>]

---

¹ Вж. Жакова, Н.К. Из истории славянских съездов в XIX в. К 150-летию встречи славян в Петербурге и Москве в 1867 г. – В: PAX LATINA & PAX ORTHODOXA: Славистические исследования: История, культура, литература: В честь 80-летия со дня рождения Александра Владимировича Ли-патова / Отв. редактор Л.Н. Будагова. — М.: ИСл РАН, 2017, с. 155–168.

НАУЧНИ ПРИНОСИ

1) документални:

- въвеждане в научен оборот на нови извори по темата на дисертацията от Литературния архив в Прага

2) теоретични:

славистичен принос:

- опровергаване на утвърдената теза за решаващото немско влияние на Хердер върху формирането на славянския романтизъм у Шафарик, и доказване на авторска оригинална теза за далеч по-ранното чешко влияние на Юнгман, породило славянския мироглед на словашкия учен;

- авторски анализ на връзката “език–народност” за славянското възраждане, от една страна, и оттук за ролята на академичната славистика като катализатор на славянското пробуждане, от друга.

българистичен принос:

- разкриване на съществената роля на българската емиграция в Одеса в чешко-руския книжовен обмен на базата на непубликувани извори.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертацията на доцент д-р **ТЕОДОРИЧКА ИЛИЕВА ГОТОВСКА-ХЕНЦЕ** отговаря изцяло на всички най-високи изисквания за професионално направление 2.2. История и археология (Нова и най-нова обща история). Препоръчвам на уважаемото научно жури да ѝ присъди научната степен **“ДОКТОР НА НАУКИТЕ”**.

Рецензент:

София, 20 юни 2020 г.

Проф. д-р Дарина Григорова